

Ebû Mansûr el-Mâturîdî'nin Mürcie'ye Bakışı

Ahmet AK*

Abstract

Abû Mansur al-Mâturîdî's Criticism of Murjia. *Abû Mansur al-Mâturîdî (333/944) is a famous scholar. In this work, we have dealt with the view of Mâturîdî about the Murjia criticized by many Muslim scholars. After a brief discussion of the spread of the Murjia in Khorasan, we shall deal with the Mâturîdî's views of Murjia. Later on, we shall analyse the Mâturîdî's criticism and answers he gave them. Finally, we shall present the reasons for the understanding of Murjia and its solutions.*

Key Words: *Mâturîdîyya, Murjiah, Ebû Mansûr el-Mâturîdî.*

Ehl-i Sünnet'in Rey Taraftarlarından kabul edilen Ebû Mansûr el-Mâturîdî (333/944), bize ulaşan eserlerinde *ircâ* ve Mürcie'yi, "Övülen Mürcie" ve "Zemmedilen Mürcie" olarak iki kısma ayırıp, bunlardan ilkinin görüşlerini benimseyip savunmaktadır¹. Oysa Mürcie, İslam Mez-

* **Dr.**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, e-posta: ahmetak@yahoo.com

1 Ebû Mansûr el-Mâturîdî, Muhammed b. Muhammed b. Mahmud, *Kitâbü't-Tevhîd*, thk. Bekir Topaloğlu-Muhammaed Aruçi, Ankara 2003, 613; Ebû Mansûr el-Mâturîdî, Muhammed b. Muhammed b. Mahmud, *Te'vîlâtü Ehlî's-Sünnet*, thk. Fatıma Yusuf el-Hiyemî, Beyrut 2004, I/36; Mâturîdî, bu konuda da Ebû Hanîfe'nin görüşünü benimseyip sistemleştirmiştir. Belh şehrinde Küfe'ye ilim tahsil etmeye gidenlerin hepsi Ebû Hanîfe (150/767) ve onun öğrencilerinden okumayı tercih ettikleri ve memleketlerine döndüklerinde hocalarının görüşlerini yaydıklarından dolayı, oranın Mürci'enin kalesi/yurdu (Mürci'âbâd) olarak tarihe geçtiği bilinmektedir. Bkz. el-Kerderî, Hafızüddin Muhammed b. Muhammed b. Şihâb el-Harizmî el-Bezzâzî, (872/1423), *Menâkıbü Ebi Hanîfe*, Beyrut 1981, II/515. İrcâ ve Mürcie konularında daha geniş bilgi için bkz. Kutlu Sönmez, *Türklerin İslamlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirleri*, Ankara 2000, 28 vd; Kutlu, Sönmez, *Mürcie ve İtikadi Görüşleri*, Ankara 1989, (Basılmamış Yüksek Lisans tezi); Koçoğlu, Kiyasettin, *Mâturîdî'ye Göre Mürcie*, (Basılmamış Yüksek Lisans tezi, Ankara 2000.); Kutlu, Sönmez, "Ebû Mansûr el-Mâturîdî'nin Mezhebî Arka Planı", *Mâturîdî ve Mâturîdîlik* kitabı içinde, Haz. Sönmez Kutlu, Ankara 2003, 119.

hepler Tarihi'nin en önemli iki kaynağı olan *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*² ve *el-Milel ve'n-Nihal*³ de Ehl-i Sünnet dışı kabul edilmektedir. Diğer bir ifadeyle Mürcie, Ehl-i Sünnet'in iki imamından birisi kabul edilen Mâturîdî tarafından savunulmasına rağmen, bazı alimler tarafından Ehl-i Sünnet dışı kabul edilmektedir. Bu sebeple, konunun ilk kaynaklara ini- lerek aydınlatılmasına ihtiyaç vardır. Biz bu çalışmamızda, konunun aydınlanmasına katkıda bulunmak amacıyla, Ebû Mansûr el-Mâturî- dî'nin Mürcie'ye bakışını incelemek istiyoruz.

Mâturîdî'ye göre, Mürcie kelimesi, "ircâ" kökünden türetilmiştir. İrcâ ise sözlükte "tehir etmek" anlamına gelmektedir. Bu konuda dilcilerin ittifakı bulunmaktadır. Ayrıca söz konusu kelime, halk tarafından ve Kur'an'ı kerimde de tehir etmek anlamında kullanılmıştır. Mesela, ".... onu ve kardeşini beklet"⁴ ve "diğer bir grup da Allah'ın emrini ertelemi- şlerdi"⁵ ayetlerinde geçen "ircâ" kelimeleri, tehir etmek anlamına gel- mektedir⁶. Mâturîdî'ye göre, bütün bunlar ircânın tehir etmek manası- na geldiğini göstermesine rağmen, Mürcie konusunda çok farklı görüş- leri ileri sürülmüştür⁷.

Mâturîdî, *ircâ*'yı "Övülen İrcâ" ve "Zemmedilen İrcâ" şeklinde; Mürcie- e'yi de "Övülen Mürcie" ve "Zemmedilen Mürcie" şeklinde kendi arala- rında iki kısma ayırıp, bunlardan "Övülen İrcâ" ve "Övülen Mürcie"yi savunmaktadır. Ona göre "Övülen İrcâ", büyük günah işleyenin duru- munu Allah'a havale etmek; "Övülen Mürcie" ise, büyük günah işleye- nin (kebâir ehlinin) durumunu Allah'a havale eden kimselerdir. Çünkü Yüce Allah, dilerse şirkin dışında kalan bütün günahları affedeceğini bil- dirmektedir⁸. Fakat insan, hangi günahkarın Allah'ın affına mahzar ola- cağını bilemez. Hakkında hiçbir bilgi bulunmayan bir konuda, ileri geri konuşmamak gerekir. Zira Allah, "Hakkında hiçbir şey bilmediğiniz ko- nuda konuşmayınız"⁹ buyurmaktadır¹⁰. Aynı zamanda onlar, iman et-

2 el-Eş'arî, Ebû'l-Hasan Ali b. İsmâil, *Makâlâtü'l-İslâmiyyin vahtilâfî'l-Müsallin*, thk. Hellmut Ritter, Wiesbaden 1980, 138.

3 eş-Şehristânî, Ebû'l-Feth Muhammed b. Abdülkerim b. Ebî Bekir Ahmed, *el-Milel ve'n- Nihal*, thk. Abdülemîr Ali Mehnâ- Ali Hasan Fâûr, Beyrut 1993, 164.

4 26. Şuara, 36.

5 9. Tevbe, 106.

6 Mâturîdî, *Te'vilâtü Ehli's-Sünnet*, II/446, III/524.

7 Mâturîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 613; Mâturîdî, *Te'vilâtü Ehli's-Sünnet*, I/36; İrcâ ve Mürcie konularında daha geniş bilgi için bkz. Kutlu Sönmez, *Türklerin İslamlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirleri*, Ankara 2000, 28 vd.

8 Mâturîdî, *Te'vilâtü Ehli's-Sünnet*, I/432.

9 17. İsrâ, 36.

10 Mâturîdî, *Te'vilâtü Ehli's-Sünnet*, I/36; Mâturîdî'ye göre, hakkında hiçbir bilgi bulunma- yan konuda konuşulmamasını emreden ayet, kıyas ve içtihadı yasaklamamaktadır. Bkz. Mâturîdî, *Te'vilâtü Ehli's-Sünnet*, III/156.

tikleri halde, günah işlemekten sakınırlar ve her hangi bir kötülük yaptıklarında, azap görmekten endişe edip korkarlar¹¹ Allah'ın sadık kullarıdır. Yine onlar, diğer mezhep mensupları gibi imandan çıkmaya sebep olan bir günahı işleyenin ebedi cehennemde kalacağına inanırlar¹².

Mâtürîdî'ye göre, *Mezmun Mürcie* ise, fiillerin yaratılmasını sadece Allah'a havale edip, bu konuda insanın hiçbir etkisinin olmadığını ileri sürenlerdir¹³.

Mâtürîdî, yaptığı bu ircâ ayırımından sonra Hz. Peygamberden geldiği rivayet edilen "ümmetimden iki sınıf, şefaata nail olamaz. Onlar Kaderiye ve Mürcie'dir"¹⁴ şeklinde hadiste geçen Mürcie ile "Zemmedilen Mürcie"nin kastedildiğini savunmaktadır. Çünkü ona göre fiilin gerçekleşmesi konusunda Kaderiye, Allah'ın hiçbir etkisinin olmadığını; Zemmedilen Mürcie ise, insanın hiçbir etkisinin olmadığını ileri sürmektedir. Bu sebeple onlar, Peygamberin şefaatinde mahrum kalacaklar. Bu iki mezhebin görüşlerini aşırı bulan Mâtürîdî, hak mezhebin dengeli ve ölçülü anlayışa sahip olduğunu belirtmektedir. O, "Övülen Mürcie" olarak isimlendirdiği bu mezhebin görüşünü şu şekilde açıklar: Onlar, ister hayır ister şer olsun fiillerin gerçekleşmesi konusunda, insandan gelen istek ve teşebbüs doğrultusunda yaratmanın Allah ait olduğunu savunurlar. Mâtürîdî, bu görüşünü aklî ve naklî delillerle teyit eder. Ona göre bu konuda naklî delil, Allah Teâlâ'nın "biz sizi vasat (ölçülü ve dengeli) ümmet yaptık"¹⁵ şeklindeki ayeti¹⁶ ve Hz. Peygamberin "işlerin en hayırlısı, ölçülü olanıdır"¹⁷ sözüdür. Bütün bu ifadeler, Mâtürîdî'nin, görüşlerini benimseyip savunduğu ve eserlerinde övgüyle söz ettiği Mürcie'nin Övülen Mürcie olduğunu göstermektedir¹⁸.

Mâtürîdî, asıl olarak tehir etmek anlamı verdiği ircâ kavramına, *ümit etmek* anlamı da yüklemektedir¹⁹. O bu görüşünü Ebû Hanîfe'den naklettiği şu rivayete dayandırmaktadır. *Kitâbü't Tevhîd*'te geçen bu rivayete göre, Ebû Hanîfe, ilahî vaadi iki kısma ayırmakta ve bu konudaki görü-

11 Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, 532

12 Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, 614.

13 Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, 507; Mâtürîdî, *Te'vîlâtü Ehli's-Sünnet*, I/36.

14 Şevkânî, *el-Fevâidü'l Mecmua fi'l Ahâdisi'l Mevzua*, Tâbus Seniyyeti'l Muhammediyye 1960, 452.

15 2. Bakara, 143.

16 Mâtürîdî, *Te'vîlâtü Ehli's-Sünnet*, I/101.

17 Suyûtî, *Tedribü'r-Râvi fi Şerhi Takribi'n-Nevâri*, I/211.

18 Ebû Hanîfe de Mürcie'yi "Ehlü'l-Adil ve Ehli's-Sünnet" olarak isimlendirmektedir. Bkz. Ebû Hanîfe, Numan b. Sâbit, *Risâletü Ebî Hanîfe ilâ Osman el-Bettî*, (İmâm-ı A'zamun Beş Eseri içerisinde), thk. Mustafa Öz, İstanbul 2002, 78.

19 Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, 615, 616.

şünü şöyle açıklamaktadır²⁰ : Bunlardan birincisi, *Salih kimselerin amel-lerinin kabul edileceği ve günahlarının bağışlanacağıyla ilgili ilahî vaattir (mağfiret-i ilahi ve rahmet-i ilâhî)*. Ebû Hanife, bu tür ilahî vaat için, "İşledikleri amellerin iyi olanlarını kabul edeceğimiz ve günahlarını bağışlayacağımız bu kimseler cennetlikler arasındadır. Bu kendilerine verilen ve yerine getirilecek olan bir vaaddir"²¹ , "İman edip iyi amel işleyenlerin günahlarını elbette örteceğiz"²² vb. ayetleri delil olarak getirmektedir²³ . İkincisi ise, *amellerin karşılığının verilmesi konusunda, Allah'ın adaleti ile hükmedeceği ilahî vaattir*. Ebû Hanife, bu görüşünü desteklemek için, "zerre miktarı hayır işleyen mükafatını görür, zerre miktarı şer işleyen cezasını görür"²⁴ ayetini delil getirmektedir²⁵ . Ebû Hanife, ilahî adalette, en ufak bir haksızlığa yer olmadığını vurguladıktan sonra Allah'ın insanlara karşı ne kadar merhametli, bağışlayıcı, lütufkar olduğuna dikkat çekmektedir²⁶ .

Mâtürîdî'nin yukarıdaki ifadelerinden şu sonucu çıkarabiliriz: İnsan, ahirette ya ilâhî adaletle ya da ilâhî rahmetle karşılaşacaktır. Dünyada, Allah'ın rahmetini/mağfiretini kazanacak iş yapanlar, ahirette, Allah'ın mağfireti ve rahmetiyle muamele göreceklidir. Allah onlardan dilediğinin günahlarını bağışlayacaktır. Böylece o kimse, Allah'ın affı ve rahmetiyle günahlarından arınmış olarak tertemiz cennete ve cemel-i ilahiye kavuşacaktır. İşte bu tür vaat, *günahları örtme*²⁷ vaadi olup sadece Allah'a inanan ve O'nun affına veya rahmetine nail olan müminler için geçerlidir. Eğer herhangi bir kimse, dünyada, Allah'ın rahmetine ve mağfiretine nail olacak herhangi bir iş yapmadan ölürse, dünyada işlediği, zerre kadar iyilik zerre kadar kötülüğün mukabiliyle ahirette karşı karşıya kalacaktır. Onlar ilahi adaletle göre yargılanıp günahları nispetinde cehennemde cezasını çekecektir. İşte bu tür vaat, Allah'a inanmayanlar ile inandığı halde O'nun affına veya rahmetine nail olamayan günahkar müminler için geçerlidir²⁸ .

20 Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, 615, 616.

21 46. Ahkaf, 16.

22 29. Ankebût, 7.

23 Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, 615, 616; Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-Sünnet*, IV/7, 490.

24 99. Zilzal, 7-8.

25 Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-Sünnet*, V/506 vd.

26 Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, 616.

27 Günahları örtme olarak tercüme ettiğimiz *Tekfir* kelimesi iki anlama gelmektedir. Bunlardan birisi, bir kimseyi küfre nispet etmektir; diğeri ise, bir şeyin üzerini örtmek kapatmak anlamındadır. Söz konusu kelime burada, günahları örtmek anlamında kullanılmıştır. Krş. *Kâmus Tercümesi*, İstanbul trz. II/664.

28 Bkz. Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, 616.

Ebû Hanife ve Mâtürîdî, ne kadar günahkar olursa olsun Allah'a inanan bir kimsenin Allah'ın rızasını kazanarak af ve rahmetine mazhar olabileceği bir kısım ibadet veya iyiliklerinin bulunabileceği görüşündedirler. Ancak onlara göre hangi ibadet veya iyilikten dolayı Allah'ın rızasının kazanılacağı bilinemez. Onlar bu sebeple, günahkar bir müminin ilahi adalete göre mi yoksa ilâhî rahmete göre mi yargılanacağı bilinemez demektedirler. Fakat, Allah'ın rahmetinin çok olmasından ve mümin bir kimsenin dünyadayken Allah'ın rızasını kazanabilecek her hangi bir iyilik yapmasının kuvvetle muhtemel olmasından dolayı, affedileceği ümit edilmektedir düşüncesindedirler. Çünkü salih kimselerin amelilerinin kabul edileceği ve günahlarının bağışlanacağı hatta günahların sevaba çevrileceğiyle ilgili ayetler, Allah'ın insanlara karşı ne kadar merhametli, bağışlayıcı, lütfekar olduğunu açıkça göstermektedir²⁹. Bundan dolayı Allah, mümini günah işlerken bile Rabbini bilmekten, düşmanlarına husumet beslemek ve evliyasına saygı göstermekten mahrum bırakmamıştır. Bu durumda bile mümini esirgeyen Allah'ın, af ve ihsanına en muhtaç olduğu bir anda, kulunu mahrum etmeyeceği umulur³⁰. Çünkü Allah, çok bağışlayan, çok merhamet eden ve çok severdir³¹. Allah "iyilikler kötülükleri giderir" ayetinde buyurduğu gibi dilerse lütfüyle, müminin günahını yaptıkları iyiliklere karşılık affeder, siler". Ona göre insanın Allah'ın geniş rahmetini ve mağfiretini düşünerek bağışlanacağını umması da, "ircâ"nın ümit etme çeşidini teşkil etmektedir³². Mâtürîdî, Ebû Hanife'nin bu konudaki görüşünü naklettikten sonra, "bu şekilde bir ircâ isabetli olup benimsenmesi gerekmektedir" demektedir³³. Bu ifade, Mâtürîdî'nin, Ebû Hanife'nin ircâ konusundaki görüşünü tamamen benimseyip savunduğuna işaret etmektedir.

Mâtürîdî, Ebû Hanife'den aldığı ircâ görüşünü benimsediğini açıkça ifade etmekle kalmamış; aynı zamanda, Mürcie konusunda diğer mezheplerin ileri sürdükleri eleştirilerin büyük bir kısmını haksız bulmuş, onların iddialarına teker teker cevap vererek daima *Mahmud Mürcie*'yi savunmuştur³⁴.

29 Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, 616; Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-Sünnet*, I/36, III/156.

30 Burada "umulur" şeklinde çevirdiğimiz kelimenin Arapçası, "yürcâ" şeklindedir. bkz. Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, 615.

31 Mâtürîdî'nin burada şu vb. ayetlere işaret ettiği anlaşılmaktadır. "Rabbimizden bağışlanma dileyin ve O'na dönüş yapın. Şüphesiz ki benim Rabbim çok merhametli ve çok severdir" (11. Hud. 90), bkz. Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-Sünnet*, II/547 vd.; "O, çok bağışlayan ve severdir" (85. Buruc, 14), Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-Sünnet*, V/427; Krş. Topaloğlu, *Kitâbu't-Tevhîd Tercümesi*, 499, dipnot 48.

32 Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, 615, 616.

33 Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, 616.

34 Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, 616-621; Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-Sünnet*, I/36, III/156; Krş. Koçoğlu, *Mâtürîdî'ye Göre Mürcie*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2000.), 83, 84.

Mâturîdî, Haşviyye ve Mutezile gibi mezhep mensuplarının Mürcie ile ilgili iddialarını yersiz bulmuş ve onları eleştirmiştir. Mesela, o, Haşviyye'nin, Mürcie'nin her türlü iyiliğe, iman demedikleri için Mürcie adı verildiği iddialarının akla ve dil bilgisine aykırı bularak reddeder. Çünkü ona göre, "ircâ", dil bilgisi açısından tehir etmek demektir. Aynı zamanda, bu anlam, yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Ayrıca, her iyiliğin kendine has bir adının olduğu da bir gerçektir. Bu sebeple Mâturîdî, ircânın bu anlamda kullanılmasını doğru bulmaz³⁵. Çünkü ona göre, akli delil, duyular vasıtasıyla ya da duyulardan elde edilen bilgiler ve diğer delilleri kullanarak üzerinde düşünüp akıl yürütmek yoluyla ulaşılan delildir³⁶.

Mâturîdî, Mutezile'nin Mürcie'yi büyük günah işleyenin durumunu ahirete tehir edenler olarak isimlendirmesini doğru bulmaz. Ona göre Mürcie'nin yerilmesiyle ilgili rivayetin, Övülen İrcâ ile hiçbir alakası yoktur. Çünkü Ebû Hanife'ye ircâ fikrini nereden aldığı sorulmuş; o da, meleklerden öğrendiğini, çünkü Allah'ın meleklerine, "eğer sözünüzde sadık iseniz şunların isimlerini bana bildirin" hitabı üzerine onların o konuda bir şey bilmedikleri için cevabını Allah'a havale ettiklerini belirtmiştir. Mâturîdî'ye göre büyük günah işleyen bir müminin ahiretteki durumu da aynen böyledir. Çünkü asi müminin Allah'ın affına nail olup olamayacağı kesin olarak bilinmemekle birlikte, Allah'ın rahmetiyle muamele edeceği ümit edilmektedir. O halde söz konusu kişinin ahiretteki durumunu Allah'a havele etmek gerekir. Çünkü, müminlerin nice güzel amelleri vardır. Bunlardan birisi bile kabul olsa şirkin dışında kalan bütün günahlarını örter. Bu şekilde bir iyilik yapan bir kimsenin ebedi olarak cehennemde kalması mümkün değildir. Bununla birlikte günahkar bir müminin durumu Allah'a havale (ircâ) edilir. Cenabı Hak dilerse onu affeder.

Mâturîdî toplumda mâkes bulan Mürcie kelimesinin hakaret ve yergi maksadıyla kullanımından hareketle, bir taraftan asıl Mürcie'nin, Haşviyye ve Mutezile olduğunu iddia etmekte; diğer taraftan *Övülen Mürcie*'yi savunmak maksadıyla şu delilleri ileri sürmektedir:

a) İman gerçekte, bütün iyi amellerin ya adıdır, ya da değildir. Şayet imanın bütün iyiliklerin adı olduğu öne sürülürse, herhangi bir şeyin gerçek adını söylemekten hiç kimse çekinmez. İslam toplumunda *ircâ* kelimesi, tehir etmek anlamında kullanıldığı; imanın ise, bütün iyiliklerin adı olmadığı pekala bilinmektedir. Eğer bütün salih amelleri yerine

35 Mâturîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, 613.

36 Mâturîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, 614.

getirmeyi, iman olarak görmedikleri için Mürcie denilmesi gerekiyorsa, aynı ismin bu adı takanlara verilmesi gerekir. Çünkü, onlar, hem, "iman, bütün salih amellerin toplamıdır" diyorlar, hem de bu isimlendirmeyi yaptıkları esnada, iman olarak gördükleri salih amelleri işlememekteler. Bu sebeple onlar, *Mürcie* ismine daha layık olurlar.

b) Eğer iman gerçekte, bütün iyi amellerin adı değildir denirse, bu durumda Haşviyye'nin, bir şeyi kendisine ait olmayan bir isimle adlandırdığı ve bunun hiçbir mantığının olmadığı ortaya çıkar.

Mâtürîdî'ye göre, onların bu anlayışı, Allah'ın sadık kullarını (Mürçileri), çirkin bir lakapla kötileyip aşağılamak; yalancıları (Haşevileri) ise Allah katında yüceltmek anlamına gelir ki, bu, akıl ve mantıkla bağdaşmaz³⁷.

Mâtürîdî, Haşevî'lerin karşı iddialarını akfî açıdan da eleştirmektedir. Ona göre³⁸ eşyanın hakikati, duyular ve akıl yürütmekle anlaşılır. Birincisi, Haşviyye'nin, Mürcie'nin her türlü güzel ameli iman olarak isimlendirmede olduğu için bu ismi aldığı fikri, ne duyulmuş ne de görülmüştür? İkincisi, "İrcâ, güzel amelleri iman olarak isimlendirmeyen kimsede bulunur" şeklinde akfî bir sonuç çıkarmak da mümkün değildir. Aksine, gerçek anlamda ircâ, Haşviyye mezhebinde bulunmaktadır. Çünkü onlar, tereddütsüz bir imanı kendilerine nispet etmeyerek imanda istisna yaparak yani "inşallah müminim" diyerek imanlarını ertelemişlerdir. Mâtürîdî'ye göre bütün bu deliller, Ebû Hanife ve Taraftarlarının Allah dostu olduklarını; kötülenmesi gereken asıl Mürcie'nin ise Haşviyye olduğunu göstermektedir³⁹.

Mâtürîdî'nin ifadelerinden Haşviyye'nin Hadis taraftarları olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü onun, özelliklerini saydığı Haşviyye ile Hadis Taraftarları arasında büyük benzerlik bulunmaktadır. Şöyle ki, Haşviyye ve Hadis Taraftarlarının her ikisi de, imanda istisna görüşünü benimsemede⁴⁰ ve ameli imandan bir cüz sayma⁴¹ konularında aynı görüşü paylaşmaktadırlar⁴². Ayrıca Mâtürîdî'nin, imanın yaratılmışlığı konusunu açıklarken, "Bizimle Haşviyye'den bir grup arasında görüş farklılığı vardır⁴³" demesi de bunu desteklemektedir.

37 Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, 613 vd.

38 Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, 614 vd.

39 Mâtürîdî, *Tevhîd*, 614 vd.

40 Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, 614, 627.

41 Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, 529 vd.

42 Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, 610, 614,

43 Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, 618.

Mâtürîdî'nin, Mutezilenin Mürcie aleyhinde ileri sürdüğü eleştirilere cevabı ise şöyledir: Mâtürîdî'ye göre, Mutezile, büyük günah işleyeni, mümin veya kafir olarak isimlendirmekten kaçınmaları, onların, büyük günah işleyenin durumunu erteledikleri (ircâ ettikleri) anlamına gelir. Bu erteleme anlayışı, onların da Mürcie ismine layık olduklarını gösterir. Mutezilenin, büyük günah işleyenle ilgili hükmü bilmemesinin hiç bir mazereti olamaz. Ebû Hanife ve taraftarları ise, büyük günah işleyene Allah'ın nasıl muamele edeceğini bilemiyorlar. Bu ise, ancak semî ile bilinir. Ne var ki bu konuda kesin bir nas gelmemiştir. Bütün bu açıklamalar mürtekibi kebre konusunda ircânın kaçınılmaz olduğunu göstermektedir⁴⁴.

Mâtürîdî'ye göre, bir kısım insanlar da, Mürcîleri, "Ali b. Ebî Tâlib ve taraftarlarıyla karşısında yer alan kimselerin durumunu Allah'a havale edenler" şeklinde tanımlamışlardır. Ona göre, eğer ircâ ile, orada bulunanların amelleri hakkındaki hükmün Allah'a havale edilmesi kastediliyorsa, bunun "övilen" ircâdan hiçbir farkı yoktur. Eğer bununla, zemedilen ircâ kastediliyorsa, bu durumda bu görüşün haklı sayılabileceğini ifade ediyor⁴⁵. Çünkü, ona göre hilafete layık olma konusunda Hz. Ali'ye denk olacak hiç kimse yoktur. Mâtürîdî, bu konuda, Hz. Ebû Bekir döneminde, Rasûlullahtan merfu' olarak nakledilen bir haberin⁴⁶ vb. ifadelerinin yanı sıra Hz. Ömer'in kendisinden sonra seçilecek Şura heyetine Hz. Ali'yi de katmasını ve ashabın ileri gelenlerinin Hz. Ali'nin hilafetinde ittifak etmeleri Hz. Ali'nin halifelîğe daha layık olduğuna işaret etmektedir⁴⁷.

Mâtürîdî'ye göre, Hz. Peygambere nispet edilen "Ümmetinden iki grup, şefaata nail olmaz, Kaderiye ve Mürcie"⁴⁸ şeklindeki haberle Mürcie'nin yetmiş dilde lanetlendiği yolundaki rivayetler, gerçekten doğruysa, iki şekilde yorumlanabilir⁴⁹. *Birincisi*, Mürcie ile Cebriye'nin kastedilmiş ol-

44 Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, 616.

45 Mâtürîdî, mezmum ircâ ile Cebriye'yi kastetmekte idi. Onun, hilafet konusunda ortaya çıkan hadiselerden insanların hiçbir suçunun olmadığını, insanların rüzgarın önündeki yaprak misali olduklarını, her şeyi Allah'ın yaptığını savunanların görüşüne karşı çıktığı anlaşılmaktadır.

46 Mâtürîdî'nin naklettiğine göre Rasûlullah s.a.v. şöyle buyurmuştur: "Ebû Bekir başınıza geçirilirse onu bedenen zavın, dinen güçlü bulursunuz. Ömer geçirilirse kendisini, doğru yola kılavuzluk eden, fiilen de doğruyu izleyen ve sizi hidayet yoluna sevk eden biri olarak bulursunuz", bkz. Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, 617.

47 Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, 616 vd.

48 Münâvî, Muhammed Abdürraûf, *Feyzü'l-Kadir Şerhu'l-Câmi'i's-Sağır*, Beyrut trz. IV/208; krş. Tirmizî, Ebû Musa Muhammed b. İsa b. Serve, *es-Sünen*, İstanbul 1413/1992, "Kader", 13; İbn Mace, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd b. Mâce, *es-Sünen*, İstanbul 1413/1992, "Mukaddime", 9.

49 Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, 617.

masıdır. Çünkü, Cebriye ile Kaderiye'nin görüşleri birbirine zıt olmakla birlikte, zem ifade eden rivayet, ikisini aynı potaya sokmuştur. Zira, Kaderiye, insanın fiilini gerçekleştirmesi konusunda Allah'ın hiçbir etkisinin olmadığını, insanın her şeyi sadece kendi başına yaptığını ileri sürmekte; Cebriye ise, fiillerin gerçekleştirilmesini Allah'a havale edip, insanın hiçbir etkisinin olmadığını ileri sürmüşlerdir. Mâtürîdî'ye göre, fiillerin gerçekleşmesi, mahiyetleri (asıl) itibarıyla insandandır; o fiilin, insanın isteği doğrultusunda yaratılması ise Allah'tandır⁵⁰.

Mâtürîdî'nin ikinci yorumuna göre ise, rivayetlerde geçen Mürcie ile yapılması gereken işleri (burada özellikle ibadet ve taatlar kastediliyor), yerine getirmede gevşek davranıp kararlı olmayanlar kastedilmiş olabilir⁵¹. Mâtürîdî, kişinin üzerine düşen bir görevi hakkıyla yerine getirmeyip işi sonraya bırakmasını, Haşeviye'nin "inşallah müminim" sözüne benzetmektedir⁵². Mâtürîdî'nin burada, imanı sadece, dil ile ikrar kabul ederek, imanın bulunması halinde günahların hiçbir zarar vermeyeceğini ileri süren Kerrâmîyye gibi diğer Mürcîî grupları kastettiği anlaşılmaktadır⁵³. Çünkü, böyle bir zihniyete sahip olan bir kimsenin, görevlerini yerine getirmede gevşeklik göstermesi kaçınılmaz olur. Ayrıca, Mâtürîdî, amel işleme konusunda gevşek davranan Mürcîî grubun imanda istisna görüşünü benimsediklerini belirtmektedir. Ona göre, bu görüşü benimseyenler de kastedilmiş olabilir⁵⁴. Mâtürîdî'nin Mürcie konusundaki bu açıklamaları, onun, Kerramiyye ve benzeri diğer Mürcîî grupları açıkça eleştirdiğine dair birer delildir. Diğer taraftan Mâtürîdî'ye göre, İrcâ, bir mesele- nin çözümünde duraksamak ve üzerinde düşünüp akıl yürütmeyi ertelemek demektir⁵⁵. Akıl açıdan ise, günahkar müminin durumu konusunda kesin bir şey söylemeyi duraksamaktır⁵⁶. Ona göre bu bakımdan Mutezile'nin kebirle sahibini ne mümin ne de kafir diye nitelemesi bir çeşit ircâdır⁵⁷. Yani ona göre Mürcîîlikle suçlanacak asıl kişiler, Mutezile mensuplarıdır.

50 Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, 617, 618.

51 Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, 617.

52 Mâtürîdî, bu benzetmede, iman eden bir kimsenin tereddütsüz olarak "ben müminim" demesi gerektiğini Haşeviye'nin ise, imanlan konusunda kararlılık göstermeyip "ben inşallah müminim" sözüyle, tereddüt gösterdiğini, bunun da ircâdan başka bir şey olmadığını savunmaktadır. Bkz. Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, 617.

53 Bkz. Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, 608, 609, 617.

54 Mâtürîdî, bu konuyu açıklarken, Mürcîîler arasında, imanda istisna görüşünü benimseyenlerle ilgili bazı bilgilerin bulunmasıyla birlikte, onların doğruluğunun tespit edilemediğini söylemektedir. Bkz. Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, 617.

55 Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, 617.

56 Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, 617.

57 Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, 617.

III/IX. asırda Ahmed b. Hanbel gibi hadisçiler, ircâ konusunda Horanlılardan bir şey alınmasını doğru bulmadıkları gibi Mürcîlilere mektup yazarken selamla başlanıp başlanmayacağını tartışıyorlardı⁵⁸. Ebü'l-Hasan el-Eş'arî de, Ebû Hanife ve taraftarlarını Mürcie'nin dokuzuncu fırkası kabul etmektedir. Onun eserinde, Ashâbü'l- Hadis ve Ehl-i Sünnet'in akidesi başlığı altındaki ele aldığı iman görüşüyle, Mürcie'nin iman görüşü uyuşmadığına bakılırsa, onun, Mürcie'yi Ehl-i Sünnet dışı bir fırka olarak gördüğü anlaşılmaktadır⁵⁹. Ayrıca Hz. Peygambere nispet edilen "Ümmetinden iki grup, şefaate nail olmaz. Onlar, Kaderiye ve Mürcie'dir"⁶⁰ şeklindeki haber ve Mürcie'nin yetmiş dilde lanetlendiği yolundaki rivayet⁶¹ sebebiyle, Mürcie kelimesinin son derece olumsuz bir lakap olarak kullanıla gelmiştir. Fakat bu araştırmamızda, Ebû Hanife ve Mâtürîdî'nin bu yanlış anlayışa karşı çıktıkları ve Mürcie'nin yanında yer aldıkları ortaya konulmuştur. Buna rağmen Mürcie, bazı Ehl-i Sünnet alimleri tarafından şiddetle eleştirilmiştir. Kanaatimize göre bu durum, Ehl-i Rey'in, Ehl-i Hadis üzerinden anlaşılmaya çalışılmasından kaynaklanmaktadır. Yani, İslam toplumundaki ircâ ve Mürcie hakkındaki kanaatin, Ehl-i Rey'i sevmeyen alimlerin eserlerinden öğrenilmesinden kaynaklanmıştır.

Sonuç olarak Mâtürîdî, Mürcie'yi *Övülen Mürcie* ve *Zemmedilen Mürcie* olmak üzere iki kısma ayırmaktadır. O, Ebû Hanife'nin savunduğu Mürcie'yi, *Övülen Mürcie* olarak kabul edip, onlara karşı yapılan eleştirileri haksız bulmakta ve onları savunmaktadır. Bu bakımdan Mâtürîdî'nin, Ebû Hanife'nin ortaya koyduğu diğer görüşlerini sistemleştirdiği gibi ircâ konusundaki görüşlerini sistemleştirdiğini söyleyebiliriz. Mâtürîdî, Ebû Hanife'nin *Ehl-i Sünnet* olarak gördüğü Mürcie'yi, Allah'ın sadık kulları olarak tavsif ederek övmektedir. Ehl-i Rey/Mürcie'ye şiddetle karşı olan Ehl-i Hadis İslam coğrafyasının büyük bir bölümüne hakim olduğu bir dönemde, Mâtürîdî'nin her konuyu olduğu gibi bu meseleyi de, etraflı bir şekilde inceleyip, hiç kimseden çekinmeden net bir şekilde ortaya koyması gerçekten takdire şayandır.

58 İbn Ebî Ya'lâ, Ebü'l-Hüseyn Muhammed b. Muhammed (526/1131), *Tabakâtü'l-Hanâbile*, Kahire 1952, II/37; Ahmed b. Hanbel (241/855), *Kitâbü'l-İman*, v. 112b. (Bu eser, Ebû Bekir el-Hallâl Ahmed b. Muhammed b. Harun (311/923)'un, *Müsned min Mesâil-i Ahmed b. Hanbel* (British Museum, Or: 2676, v. 91b-144b) adlı eseri içerisinde bize ulaşmıştır; Krş. Kutlu, "*Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'nin Mezhebi Arka Planı*", 120.

59 el-Eş'arî, 132, 293.

60 Münâvî, *Feyzü'l-Kadir*, IV/208; krş. Tirmizî, "Kader", 13; İbn Mace, "Mukaddime", 9.

61 Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd*, 617.